

I Mitä ovat luonnonmetsät?

1. Villi ja vapaa luonnonmetsä

Luonnonmetsällä tarkoitetaan metsää, jonka kehitykseen ihminen ei ole puuttunut pitkään aikaan. Sen sijaan metsä on saanut kasvaa ja uudistua omilla ehdoillaan. Luonnonmetsän puut ovat yleensä monen ikäisiä ja lajisia, pieniä ja suuria. Puuston tiheys vaihtelee. Metsässä on runsaasti kuollutta puuta.

Metsän luonnontilaisuus on mielekästä ymmärtää jatkumoksi. Luonnonmetsän ääritapaus on kirveen koskematon aarniometsä. Puuntuotantoon käytettävän talousmetsän ääritapaus on puolestaan avohakkuuaukea, joka on syväaurattu. Muut metsät ovat tältä väliltä.

Talousmetsä ei sinänsä ole luonnonmetsän vastakohta. Jokainen suomalaismetsä, jota ei ole suojeltu tai esimerkiksi määritelty kaupungin

VIEREINEN SIVU Vanha kelomänty ja sen naapurit. Luonnonmetsää Koivusuon luonnonpuiston Pihhunvaaralla.

ALLA Luonnonsuojelualueilla metsät saavat kehittyä omaan tahtiinsa. Ikimetsän tunnelmaa Kuhmon Jonkerinsalossa.

virkestymetsäksi, on talousmetsää. Suurin osa niistä on ihmisen voimakaasti käsittelemiä. On kuitenkin olemassa merkittäviä määriä sellaisia talousmetsiä, joissa on jäljellä ainakin jonkin verran luonnonmetsän piirteitä, joskus jopa paljon.

Vaikka tietty metsä olisi luokiteltu talousmetsäksi, se ei välttämättä ole arvoton luonnon monimuotoisuuden tai vaikkapa retkeilymahdollisuuksien kannalta. Moni vähän käsitelty, runsaasti luonnonmetsän piirteitä omaava vanha talousmetsä on viime vuosina suojeltu METSO-ohjelman kautta yksityisenä suojelualueena tai myyty valtiolle suojelualueeksi. Vastaavien metsien suojelua on edistänyt myös Luonnonperintösäätiö. Lapissa on yhä nykyäänkin myös sellaisia talousmetsiä, jotka ovat käytännössä luonnontilaista aarniometsää.

Suurin osa Suomen suojelluista metsistä on ihmisen jollain tapaa muokkaamia – itse asiassa kaikki, jos ilmastonmuutos, tyypilaskeuma ja porolaidunnus otetaan huomioon. Tähän kirjaan olemme valikoineet esiteltäviksi sellaisia luonnonmetsiä, jotka ovat kaikkein luonnontilaisimmasta päästä. Näissä metsissä retkeillessä on mahdollista kuvitella, miltä muuallakin Suomessa saattaisi näyttää, jos nykymuotoista metsätaloutta ei olisi.

Puiden aika on pitkä

Talousmetsässä männyn elämä päättyy noin 60–100-vuotiaana. Luonnonmetsässä mänty ei ole ehtinyt tässä vaiheessa edes keski-ikään. Etelä-Suomessa on tavallista, että männyn elävät noin 300-vuotiaiksi. Pohjois-Suomessa puut kehittyvät huomattavasti verkkaisemmin kuin etelässä, ja ne myös elävät kauemmin. Tyypillisesti inarilaiset männyt saavuttavat 400 vuoden iän. Paljon vanhempiakin puita tunnetaan (ks. s. 22).

Männyn vanhetessa sen tyvikaarna muuttuu paksuksi ja kilpimäiseksi, *kilpikaarnaksi*. Pituuskasvunsa lopettaneiden mäntyjen latva on myös pyöristynyt ja kääntynyt vaakatasoon. Tasalatvaista puuta kutsutaan *lakkapäämännnyksi*. Vanhoja ja komeita, pituuskasvunsa lopettaneita mäntyjä nimitetään etenkin Lapissa *aihkeiksi* (ks. kuva s. 206). Vanhoja mäntyjä kuvaavia ilmauksia ovat myös *petäjä* ja *honka*. *Petäjällä* viitataan yleensä leveäoksaiseen, valoisalla paikalla kasvaneeseen puuhun ja *hongalla* taasen pitkään ja suorarunkoiseen, alhaalta oksattomaan puuhun (ks. kuva s. 1).

METSÄN MONTA NIMEÄ

Luonnonmetsästä käytettävät nimitykset ovat vaihdelleet ajan saatossa. Viime vuosina virallisessa päätöksenteossa on puhuttu erikseen luonnontilaisista ja vanhoista metsistä.

Luonnontilaisessa metsässä (primary forest) ei ole selviä merkkejä ihmistoiminnasta. *Vanhalla metsällä* (old-growth forest) viitataan selaisiin luonnonmetsiin, joiden puusto on vanhaa, mutta jotka ovat ihmisen lievästi muuttamia.

Suomessa 1990-luvulla toteutetussa vanhojen metsien suojeluohjelmassa (ks. s. 71) tällaista käsitteellistä erottelua ei tehty, vaan vanha metsä oli kaikenlaisten luonnonmetsien synonyymi. Kirveen koskemattomakin luonnonmetsä kutsuttiin siis vanhaksi metsäksi. Puhekielessä vanha metsä -termiä käytetään edelleen laveassa merkityksessä. Niin tehdään myös tässä kirjassa, etenkin niissä yhteyksissä, kun tekstissä kuvaillaan puuston ikävuosia. Valtaosa Suomen suojelluista metsistä on puustoltaan vanhoja.

Nykyisin käytetään varsinkin sanaa *luonnonmetsä*, joka on hyvä yleistermi. Luonnon-

metsän kutsuminen vanhaksi metsäksi saattaa nimittäin johtaa sekaannuksiin: metsä voi olla täysin luonnontilainen, vaikka iäkkäitä puita ei paljoa näkyisi. Voimakkaan myrskyn tai metsäpalon jälkeen suurin osa metsän elossa olevista puista on aluksi nuoria ja sitten keski-ikäisiä. Toisaalta myös maankohoamisrannikon vastikään syntyneet metsät ovat luonnontilaisia, vaikka ne eivät ole vielä ehtineet kehittyä vanhoiksi (ks. s. 168).

Runollisessa kielenkäytössä käytetään sanoja *aarniometsä* ja *ikimetsä*. Ne tarkoittavat luonnonmetsiä, joiden puusto on vanhaa. Etelä-Suomessa syrjäistä, asumatonta metsäerämaata kutsutaan *salo(maa)ksi* tai *korveksi*. Pohjois-Suomessa villi erämaa voi olla nimeltään *kaira*, *kiveliö* tai *selkonen*.

Luonnontilaista metsää Vaasan Öjenissä maankohoamisrannikolla. Nämä lähellä merenrantaa kasvavat kuuset kuuluvat ensimmäiseen kuusisukupolveen, joka tällä paikalla kasvaa jääkauden jälkeen.

Vanha kilpikaarnamänty Porkkalanniemellä. Etelä-Suomessa männyillä alkaa olla selvästi kilpikaarnaa 200–250-vuotiaina. Tällaiset männyt tuovat metsään vahvan historian tunnun.

Kuuset elävät tavallisesti enintään 300–400 vuotta. Monet lehtipuutkin ovat pitkäikäisempiä kuin usein mielletään: haavat ja koivut voivat elää yli 200-vuotiaiksi. Asiantuntija-arvioiden mukaan vanhimmat tammet voivat Suomessa elää vähintään 500-vuotiaiksi. Toisaalta esimerkiksi harmaalepät eivät satavuotispäiviään kuitenkaan näe.

Männyn lisäksi muidenkin puulajien kaarna muuttuu vanhemmiten paksuksi ja uurteiseksi. Vanhan haavan (ks. kuva s. 114) tai koivun runko voi olla suorastaan hämmäntävä näky: onko tämä kurttuinen puu todella samaa lajia kuin nuoremmat silokyljet?

Jonain päivänä ikimänty kuolee, ja sen jälkeen se saattaa kelottua, jos puu on elonsa loppupuolella kyllästänyt itsensä lahoamista estävillä pihka-aineilla. Useiden vuosikymmenten saatossa puusta tulee täysin kaarnaton ja pinnaltaan hopeanharmaa. Pienet oksat tippuvat vähitellen pois, ja vain vahvimmat oksat jäävät harottamaan kohti taivasta. *Kelomänty* voi säilyä maiseman tunnusmerkkinä hyvin kauan. Inarin sitkeimmät puuvanhukset ovat seisseet paikoillaan jopa 700 vuotta kuolemansa jälkeen. Suomen keskiosissa lahotustoiminta on nopeampaa, ja kelot pysyvät pystyssä 100–250 vuotta.

Maahan mätäkähdettyään järeät kuuset ja männyt lahoavat Etelä-Suomessa noin 70 vuodessa. Pohjois-Suomen kuivilla kangasmailla mäntymaapuun lahoamisessa voi vierähtää pari sataa vuotta. On hui-

maavaa ajatella, että retkeilijän jalkojen juuressa makaava inarilainen kelomänty on saattanut itää yli 1 000 vuotta sitten.

Oma lukunsa ovat voimakkaasti pihkoittuneet *tervaskannot*. Vanhin tutkijoiden ajoittama inarilainen tervaskanto on peräisin viikinkejä edeltävältä ajalta. Mänty oli syntynyt vuonna 653 ja kuollut 1100-luvun lopussa, mutta 2000-luvun alussa sen kanto oli yhä täysin kovaa puuta.

Entä kuinka vanha jokin luonnonmetsä on? Vastaus ei ole metsän tämänhetkisten vanhimpien puiden ikä. Kello on tikittänyt koko sen ajan, kun metsä on kasvanut kyseisellä paikalla yhtäjaksoisesti. Maamme vanhimpien luonnonmetsien juuret ulottuvat toisin sanoen jääkauden väistymiseen saakka, aivan kuten monien soidenkin. Näin ajatellen voidaan puhua jopa 10 000 vuotta vanhoista metsistä. Historian saatossa metsän pääpuulaji on luultavasti vaihtunut moneen kertaan.

Luonnonmetsän ikä ei nollaannu myrskyssä, metsäpalossa tai vaikka alueelta poimittaisiin pieni määrä tukkipuita. Toisin käy, jos metsäalue avohakataan, maaperä myllerretään ja paikalle istutetaan muualta tuodut taimet. Tämän tasoinen mullistus katkaisee *lahopuujatkumon* (ks. s. 54).

Jos vanha metsä on hyvin luonnontilainen, on toisaalta yleensä keinotekeistä luonnehtia sen puustoa tietyn ikäiseksi. Tilanne on vastaava kuin jos yrittäisi kertoa, minkä ikäistä Suomen väestö on. Kaikkea vauvasta vaariin!

Suomalaisessa maisemassa vuorottelevat metsät ja suot. Molempien historian voi katsoa alkaneeksi pian jääkauden jälkeen. Kuvassa Teerisuon-Lososuon soidensuojelualuetta Kuhmossa.